ՎԱՐՂԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

**ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔԱՐԹԼ-ԿԱՆԵԹԻ ԹԱԳԱՎՈՐ ՀԵՐԱԿԼ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԵՎ ՎՐԱՅ
ԹԱԳԱՎՈՐԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԵՏ
(1786-1792 թթ.)**

Իր գահակալության սկզբնական շրջանում և հետագա տարիներին Ղուկաս Կարնեցի Կաթողիկոսը (1780-1799) աշխույժ նամակագրական կապ է ունեցել Քարթլ-Կախեթի թագավոր Յերակլ Բ-ի և նրա ընտանիքի անդամների հետ: Գյուտ քահանա Աղանյանցը «Ղիւսն հայոց պատմութեան» Ղ հատորում հրատարակել է Յերակլին ուղղված Ղուկասի 12 նամակ, ինչպես և Դարեջան թագուհուն, Գեորգի արքայորդուն, Անտոն Կաթողիկոսին հասցեագրված նրա երկու տասնյակ նամակներ: «Ղիւսն հայոց պատմութեան» նոր շարքի առաջին հատորում (աշխ. Վարդան Գրիգորյանի, հրատ. 1984 թ., Երևան) լույս են ընծայվել նույն անձանց ուղղված 23 նամակ և նամակների համառոտագրություն, որոնցից 14-ը ուղղված է Յերակլ թագավորին:

Ավելի է աշխուժացել Կաթողիկոսի նամակագրությունը Յերակլի հետ 1786-1796 թթ.: Ըստ մեր հաշվումների, որոնք այնքան էլ ճշգրիտ չեն, քանի որ կան պակասող մատյաններ, այդ թվականներին Ղուկասը վրաց թագավորին է ուղարկել քառասուն նամակ: Քիչ չէ նաև թագավորական ընտանիքի անդամներին առաքված նամակների թիվը: Դժբախտաբար, այդ նամակներն ամբողջությամբ չեն հասել մեզ, նրանց մի մասը պահպանվել է համառոտագրությունների ձևով, որոնք երբեմն համարյա ոչ մի տեղեկություն չեն հաղորդում: Օրինակ, 1786 թ. հունվարի 3-ին համառոտագրությունների մատյանում արձանագրվել է միայն այսքանը. «Թուղթ մի տաճկերէմ առ Յերակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գեօրկին բէկին գրեալ թղթոյն»¹:

Այստեղ կարելի է միայն ենթադրություններ անել թե Յերակլի ուղարկված նամակի և թե՛ նրան տրված պատասխանի մասին: Համառոտագրությունը կազմող քարտուղարը երբեմն քիչ ավելի «պերճախոս» է դառնում և նամակին տալիս այսպիսի հակիրճ, բայց դարձյալ քիչ բան ասող բնութագրություն. «յաղագս որպիսութեան և սիրոյ», որն ավելի տանելի է, քան նախորդը: Նախ իմանում ենք, որ նրանց հարաբերությունները շարունակում են մնալ բարեկամական, և որ նրանք հետաքրքրվում են միմյանց որպիսությամբ:

Բայց հենց այնպես, միմյանց ձևականորեն հարգանք ու սեր փոխանցելու համար չէ, որ գրիչ էին վերցրել այդքան մեծ հեռավորության վրա ապրող այդ բարձրաստիճան անձինք, ուրեմն լինում էին ավելի կարևոր պատճառներ, որոնց մասին կարելի է երբեմն միայն կռահումներ անել այդ կարգի նյութերն ուշադիր ընթերցելու ժամանակ: Կան նամակներ, որոնք պահպանվել են և՛

¹ Մատոցի անվան Մատենադարան, ձև. 4481, էջ 170ա:

սևագիր ձևով, և՛ համառոտագրությամբ, որոնց մեջ շոշափված են բազմաթիվ ու բուզմաքնույթ նյութեր: Չնայած սևագրի առկայության, համառոտագրությունն ամենևին ավելորդ չի դառնում, քանի որ այնտեղ ճիշտ նշված է լինում նույնակի շարադրման կամ առաջման ժամանակը, երբեմն էլ, որ շատ կարևոր է, նամակների փոխանակման դրդապատճառները, նամակաբերի կամ նամակատարի անունը, նրա ճանապարհորդության ուղղությունը և նպատակը, նամակի լեզուն կամ այլ հարցեր, որոնք ոչ միայն օժանդակող, այլև որոշ պայմաններում ոչ արհամարհելի կարևորություն են ստանում և նպաստում հարգերի առավել պարզաբանմանը:

Ի տարբերություն այլևայլ վայրերում գտնվող նվիրակների կամ հոգևոր առաջնորդների, որոնց Կաթողիկոսը պարբերաբար մանրամասն տեղեկություններ էր հաղորդում երկրի ընդհանուր կացության վերաբերյալ, Չերակլի հետ գրագրությունն ուներ գործնական և պաշտոնական բնույթ: Ղուկասը որոշակի իրադարձությունների մեջ կողմնորոշելով վրաց թագավորին, ակնկալում էր նաև նրա ազդեցիկ միջամտությունը կամ օգնությունը: Եվ այն պայմաններում սա շատ կարևոր էր, քանի որ շրջակա մահմեդական տիրակալները հաշվի էին առնում այն իրողությունը, որ ռուսական հովանավորությունը վայելող վրաց քրիստոնյա թագավորը մտերիմ է Չայոց Կաթողիկոսի հետ: Այդ բանը նկատի էր ունենում նաև երևանի խանը:

Եվ այդպես, պարբերաբար, Ղուկաս Կարնեցին Չերակլ թագավորին քաջատեղյակ էր դարձնում Արարատյան դաշտում, ինչպես և շրջակա վայրերում տեղի ունեցած քաղաքական անցուդարձին, տեղեկություններ հաղորդում հնդկահայ գաղութներից ստացած նամակների ու լուրերի վերաբերյալ, որոնք չափազանց հետաքրքրում էին Քարթլ-Կախեթի տիրակալին: Այդ առումով շատ բնորոշ է 1786 թ. ապրիլին Չերակլին հասցեագրած Ղուկասի նամակը, որը գրավում է սևագրությունների մատյանի (ձեռ. 4501) երկու ընդարձակ էջ (էջ 1052-1053): Սա պատասխան նամակ է Չերակլի մարտի 14-ին գրած նամակի և մի գրության՝ «փուսուլայի»: Ղուկասն ավելորդ է համարում մանրամասն տալ երկրի ծանր վիճակի ընդհանուր նկարագրությունը, քանի որ այդ ամենն այլ աղբյուրներից հայտնի է թագավորին՝ «իմացեալ իսկ է մեծութիւն ձեր»: Բացի այդ, Չերակլի մարդկանցից մեկը՝ «հարազատ ծառայն քո՝ Թախկայ բէկն», պետք է գեկուցի ամեն բանի մասին: Կաթողիկոսի ամենակարևոր խնդրանքն այն է, որ դեպի հարավ արշավող լեզգիները հեռանան այլ ուղղությամբ և վնաս չպատճառեն Չայոց երկրին. «Լիապէս իմն հոգ տարցիս, որ իցէ թէ գազանքն այնոքիկ անօրէնք թարց վնասատուութեան տառապակիք երկրիս անցցեն և կորիցեն և փչասցին իսկ, որոյ վասն և մեք աղօթօղ եմք»²:

Այնուհետև նա գրում է Չնդկաստանի Մադրաս քաղաքից հայ ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ Շահամիր Շահամիրյանի ուղարկած քարտեզի և գրքերի մասին, որոնք դեռ իրեն չեն հասել: Նամակի վերջում, որը հավանորեն ավելացվել է մի քանի օր անց, նկարագրված է լեզգիների նահանջը, 500 ձիավորներով Աշտարակ մտնելը, մարդկանց գերեվարումը և

² Ձեռ. 4501, էջ 1052:

այլն: Վերջում Ղուկասը խնդրում է «ի տերութենեղ զկատարեալ հոգս իմն առնել խնդրի վասն տառապակիր երկրիս և սրբոյ Աթոռոյս»³:

Նույն ապրիլ ամսին Ղուկասը երկու պատասխան նամակ է գրել Յերակլին, երկուսն էլ պարսկերեն, մեկը Յովսեփ Արղությանի եղբոր Բեջանի, մյուսն էլ Թակղի բեկի հետ, որը հավանորեն պաշտոնական գործով կրկին ժամանել էր Էջմիածին⁴:

Հաջորդ նամակի ուղարկման պատճառը Յերակլի առողջական վիճակն էր: 1786 թ. մայիսի 6-ին Ղուկասը գրել է թագավորին. «թ լուաք, զի տկարացեալ ես և առողջացեալ շնորհիւն Աստուծոյ, Տեր տացէ վերստին կատարեալ առողջութիւն»⁵:

Եթե վրաց պատմաբանները փորձեն ստեղծել Յերակլ թագավորի կյանքի ու գործունեության մանրամասն տարեգրություն, ապա չեն կարողանա հաջողության հասնել առանց Ղուկաս Կարնեցու գրագրությունների, որովհետև նրա նամակներում արձանագրված են վրաց թագավորի ու նրա ընտանիքի անդամների ոչ միայն քաղաքական գործունեության, ռազմական արշավանքների, ուղևորությունների մասին ուշագրավ տեղեկություններ, այլև կենցաղային բնույթի բազմաթիվ մանրամասնություններ (հարսանիքներ, ծնունդներ, հիվանդություններ, մահեր), որոնց Կաթողիկոսը ժամանակին արձագանքել է ոչ միայն գրավոր ձևով, այլև հաճախ իր ներկայացուցիչներին ուղարկել Վրաստան: Հետևաբար այդ բնույթի նրա թողած նյութերը հետաքրքրական են ու միանգամայն արժանահավատ:

1786 թ. Յերակլը և Ղուկաս Կարնեցին փոխանակել են երկու նամակ, որոնց բովանդակության վերաբերյալ կարելի է միայն գուշակություններ անել: Մայիսի 16-ի նամակից իմանում ենք, որ Յերակլը Ղուկասի խնդրանքով տեղեկություններ է հաղորդել իրենց վիճակի մասին. «յաղագս զեկուցման որպիսութեանն իւրոյ և մերս հարցման»⁶: Մյուսը, որ գրվել է հաջորդ օրը՝ մայիսի 17-ին, արդեն սովորական ձևակերպում ունի՝ «Դարձեալ թուղթ խաթրահարցական առ Յերակլ արքայն, ի պատասխանի ընդ Գլխաբեկին գրեալ թղթոյն»⁷:

Հինգ օր անց, մայիսի 22-ին, դարձյալ անհրաժեշտություն է առաջացել պատասխանել թագավորի մի նամակին, որն Էջմիածին էին բերել դեպի հայ ուղևորվող վրաց արքունիքի հայազգի պաշտոնյաներ՝ Սուլխան Դիվանը և Միրզա Միսայելը: Մի երկու բառով պատճառաբանված է Հաղպատի վանքի կապակցությամբ կոնդակ չտալու հարցը. «քանզի յայսմ բարեսպառ միջոցիս և խառնակութեանց տեղեացն ամենից երկմտիմ, զուցէ թէ անպատիւ լինի զօրհնութեան թուղթսն մեր, և ինքեանք ևս չչափցեն»⁸:

Համառոտագրությունների մատյանում զրանցված մի նամակից տեղեկանում ենք, որ 1786 թ. հուլիսի սկզբներին Ղուկասը նամակ է ուղարկել Յնդկաց

³ Նույն տոմոսում, էջ 1053:

⁴ Ձմե. 4481, էջ 177ա:

⁵ Նույն տոմոսում, էջ 178ա:

⁶ Նույն տոմոսում, էջ 178բ:

⁷ Նույն տոմոսում:

⁸ Նույն տոմոսում, էջ 179բ:

եղերում նվիրակ եփրեմ վարդապետին, որի մեջ հանձնարարություն կա Յերուսալեմի թագավորի Յոզակաստան առաքվող ներկայացուցչի մասին. «Ե ապա յանձնարարութիւն վասն Յովսեփին (զոր Յերակլ արքայն յղեր այժմ յայն կողմունսն) առ ի ծանօթ առնել յայն կողմանց»⁹: Այս կարևոր գրանցումից տեղեկանում ենք Յովսեփի՝ նույն ինքը վրաց արքունիքում հարյուրապետի աշտոնում ունեցող Յովսեփ Դինիբեկյանի մասին, որը Յերակլի հանձնարարությամբ մի քանի ամսանոց մեկնելով Յոզակաստան՝ հանդիպումներ է ունեցել Սադրասի հայրենասիրական խմբի ղեկավար Շահամիր Շահամիրյանի հետ, իր հետ բերելով նրա նամակները և հրատարակած կարևոր գրքերը¹⁰:

Հայտնի է, որ այս ժամանակ Յերակլը Յովսեփ Դինիբեկյանի հետ Յոզակաստան էր ուղարկել Լոռին Շ. Շահամիրյանին նվիրելու մասին կազմված հրովարտակը: Դրանից բացի, թագավորը իշխանական կոչում էր շնորհել Շ. Շահամիրյանին: Յովսեփի այդ ուղևորությունը կապված էր հրովարտակները Յոզակաստան տանելու հետ, ուստի անհրաժեշտ է եղել ստանալ Կաթողիկոսի հանձնարարական նամակը¹¹:

Համառոտագրություններից հայտնի է դառնում նաև, որ այս ժամանակ Յերակլը աշխույժ կապերի մեջ էր խոյի խանի հետ և այնտեղ էր ուղարկում իր մարդկանց, որոնք բերում կամ տանում էին նաև Դուկասին հասցեագրված կամ նրա հանձնած նամակները: Այդպիսի մի նամակ էլ բերել էր Յովհաննես անունով մեկը, «որ մարդս զնաց ի կողմունսն Խոյու ըստ հրամանի տեառն իւրոյ, և ահա վերադառնայ առ առաքօղսն իւր, ընդ որում և զրէ սրբազան Վեհապետն զթուղթս այս» (սեպտ. 10-ին 1786 թ.)¹²: Սեկ տարի անց, 1786 թ. մայիսի 6-ին, նույն ձևով նամակատարի դեր է կատարում նաև խոյից վերադարձող պրն. Բեջանը, Հ. Արղությանի հարազատ եղբայրը, որ ծառայում էր վրաց արքունիքում¹³:

Յերթական նամակի շարադրման առիթը կապված էր դժբախտության հետ. մահացել էին Յերակլի ավագ դուստրը և թոռը: Այդ կապակցությամբ Դուկաս Կարնեցին 1786 թ. հոկտեմբերին «Թուղթ մխիթարութեան» է ուղարկում Յերակլ արքային, թագուհուն, արքայորդի Գեորգիին, Դավիթ Սարդարին (Յերակլի փեսային)¹⁴:

1786 թ. հոկտեմբերի 20-ին Սելիք Ավետիքին (Թիֆլիս) գրած նամակից հայտնի է դառնում, որ Դուկասը փոքր-ինչ ուշացրել է ցավակցական նամակների ուղարկումը, քանի որ ճշգրտված տեղեկություններ դեռ չէր ստացել. «Իսկ այժմ մինչ ստուգիւ իմացաք, ահա զամենայն զբաղմունս ի բաց արկեալ, զմխիթարութեան գրեանս գրեցաք առ օրհնեալ արքայն և առ որդին Գեորգին խանն և առ թագուհին և առ սարդարն, և հանդերձ ընծայիւք ինչ յղեցաք

⁹ Ձև. 4481, էջ 183ա:

¹⁰ Վ. Ռ. Գրիգորյան, Նոր տնօրէնություննոր Հովսեփ Դինիբեկյանի մասին, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1979, 1(84), էջ 103-112:

¹¹ Նույն տնօրէնում, էջ 183ա:

¹² Նույն տնօրէնում, էջ 187ա:

¹³ Նույն տնօրէնում, էջ 206:

¹⁴ Նույն տնօրէնում, էջ 189ա:

ծեռամբ հոգևոր որդւոյն մերոյ՝ Սարտիրոս խոհեմամիտ վարդապետին հասանել առ նոսա»¹⁵:

Նույն նամակի մեջ Ղուկասը հայտնում է, որ լուր է հասել այն մասին, թե հաշտութունը Յերակլի և Ախլցխայի փաշա Սուլեյմանի միջև «ոչ է ի գլուխ եկեալ», ուստի խնդրում է ճշտել և «գատոյգն իմն որպիսութիւն գրեսցես մեզ շուտով»¹⁶:

1787 թ. մարտի 25-ին Յերակլ թագավորն իր ներկայացուցիչ Չաքարիա բեկին երկու անգամ ուղարկում է Սպահան՝ Աղա Մուհամադ խանի մոտ: Վերադարձին նա տարել էր Յերակլին հասցեագրված Ղուկասի նամակը¹⁷:

Մեզ հայտնի չէ, թե ի՞նչ առաքելությամբ էր Չաքարիա բեկը մեկնել վրաստանի վրա հարձակման ծրագրեր մշակող Աղա Մուհամադ խանի մոտ, բայց գիտենք, որ այդ բանակցություններն արդյունք չունեցան, և ներքինի խանի հրոսակները մի քանի տարի անց գրավեցին և ավերեցին Յերակլի մայրաքաղաքը: Հաջորդ օրը ևս առիթ կար Յերակլին նամակ գրելու, քանի որ Զյարիմ անունով մի պարսիկի ձեռքով «որպիսածանոյց» նամակ էր ստացվել թագավորից¹⁸: Միաժամանակ Ղուկասը պատասխան նամակ է գրում արքայորդի Գեորկի խանին (մարտի 28-ին)¹⁹:

Տարբեր վայրերում ապրող հայերը երբեմն այս կամ այն ազդեցիկ մարդու միջնորդությամբ կամ էլ անձամբ դիմում էին Կաթողիկոսին՝ իրենց ազնվական ծագման վերաբերյալ համապատասխան փաստաթուղթ ստանալու համար: Այդպիսի դիմումներ էլ կատարվում էին Յերակլ Բ-ի կամ նրա որդու միջնորդությամբ: Այսպես, 1787 թ. մայիսին նսնուսեցի Սարգիս և Հակոբջան աղաները դիմել էին Կաթողիկոսին «յադագս ազնիւ գալոյն իւրեանց... զվկայական և զչնորհաւորական թուղթ» ստանալու խնդրանքով²⁰: Քանի որ Յերակլ թագավորն էլ լուր էր ստացել այդպիսի վկայական (որն, ի դեպ, ամենևին ձրի չէր լինում), Կաթողիկոսը հարկադրված տալիս է պահանջված վկայականը, «որով իս առաւել հաստատեսցին»²¹:

1787 թ. դեկտեմբերին Յերակլը հայերեն նամակով դիմել էր Կաթողիկոսին մի մտերմիկ հանձնարարությամբ. մահացել էր միրզա Գեորկինի հայր Ռուստամը, իսկ Գեորկին «յերևան էր յուսումն դպրութեամբ պարսից»²²: Թագավորը Ղուկասից խնդրում է Գեորկինին կանչել էջմիածին, հայտնել հոր մահվան մասին, մխիթարել ու սփոփել նրան: Նման խնդրանքով Կաթողիկոսին դիմել էր նաև Յերակլի որդի Վախթանգը²³, Միրզա Միսայելը²⁴ և ուրիշներ: Ղուկասը մեծ տակտով կատարում է նրանց խնդրանքը և տեղյակ պահում վրացիներին (տե՛ս 1787 թ. դեկտեմբերին գրած նամակը /վավ. հմր. 2/):

15 ՁԵՁ. 4501, էջ 986:

16 Նույն տեղում:

17 ՁԵՁ. 4481, էջ 201բ:

18 Նույն տեղում:

19 Նույն տեղում:

20 Նույն տեղում, էջ 206ա:

21 Նույն տեղում:

22 ՁԵՁ. 4501, էջ 1248, 1249:

23 ՁԵՁ. 4481, էջ 231ա:

24 Նույն տեղում:

Ղուկասը, ինչպես տեսանք, ուշադիր հետևում էր Ախալցխայի Սուլեյման փաշայի և Չերակյ թագավորի միջև բանակցությունների ընթացքին, որը նաևնոր էր համարում Անդրկովկասի քաղաքական վիճակի կայունացման և ուժեղ այլ ուղղությամբ կենտրոնացնելու համար: Երբ ի վերջո հաշտություն է կնքվում, Ղուկաս Կարնեցին 1788 թ. դեկտեմբերի 11-ին նամակ է գրում Բաղավորին: «Թուղթ առ Չերակյ արքայն Վրաց, ուրախութիւն ի յաջողմունս նորա, մինչ խաղաղացաւ ի յօսմանցւոց՝ հաշտութիւն առնելով առ Մոսա և զօրոս յոեաց ի կողմն Գեանջայու առ միւս թշնամիսն»²⁵: Միաժամանակ Ղուկասը շնորհավորում է Չերակլի որդի Անտոնի Կաթողիկոս դառնալը: Այս կապակցությամբ նա նամակներ է ուղարկում նաև վրաց Ղարեջան թագուհուն²⁶ և անձամբ «նորոգ օծեցեալ կաթողիկոսին Վրաց Անտոն որդին արքայի Չերակլայ»՝ հույս հայտնելով, որ «զանխարդախ սեր քո և զխսկական բարեկամութիւն, զոր ունիս առ սուրբ Գահս Միածնաէջ և առ մեզ, այսուհետև ևս քան զևս յաւելցես և առ մերայինսն, որք են ընդ հովանաւորութեամբ ձերով և հարազատք տէրութեան ձերում»²⁷:

1790 թ. հունվարի 4-ին Յ. Արղությանին հասցեագրած նամակում Ղուկաս Կարնեցին հաղորդում է հետաքրքրական տեղեկություններ Կարսի փաշայի հետ Չերակլ Բ-ի ունեցած զինված ընդհարման մասին: Բանն այն է, որ Կարսի փաշան հրաժարվում էր վերադարձնել Վրաստանին պատկանող անասունների հոտերը: Չերակլը ուժի է դիմում՝ «զաւար ինչ տանիլ ետ ի Կարսայ»: Դրա փոխարեն Կարսի փաշայի մարդիկ հարձակվում են Կարինից եկող վրաց կարավանի վրա. «ըմբռնեցին և զայլ ինչ մանր վնասս գործեցին»: Չերակլը կատարում է հաջորդ քայլը. «Ի Գեանջայ զօսմանցւոց ուղտս և ըմբռնել ետ և ի Կարսայ ևս կրկին զքանի գիւղորայս յաւարի առնուլ ետ»: Գործին խառնվում է «Տայոց հնացեալն», այսինքն Ախալցխայի Սուլեյման փաշան, որը «աւուրբք ոչ դարարեաց և յաւարառութեանցն Վրաստանու, վասն որոյ՝ և Պարոնն /Չերակլը-Վ. Գ./ թոյլ ետ երկրացւոցն զվրեժ առնուլ, որք, որպէս լսեաք, քանիցս զաւար բերէին անտի»: Այնուհետև պատմվում է Չերակլի փոխգործողությունների, ավար և գերիներ բերելու, վերադառնալու և ապա Արցախ գնալու համար Ղազախ ժամանելու մասին: «Գեանջայ ընդ իշխանութեամբ նորա է, բայց Արցախու իշխողն ի յամառութեանն կայ՝ զՂազախսն առ ինքն ունելով»²⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, վիճակը բավականին բարդ է, և Ղուկասը նամակի մեջ, որքան հնարավոր է, ձգտում է բացատրել կացությունը: Այստեղ, անշուշտ, չի կարելի չիփանալ նրա շարադրանքի հակիրճությամբ և մի քանի բառով ստեղծված խճճված իրադրությունը հստակորեն բնութագրելու կարողությամբ:

Այսպես, շարունակությունը ևս, որ շատ կարևոր է, տրվում է մի քանի լակոնիկ ու արտահայտիչ պարբերությամբ. «Եւ խղճալի Մելիքազունքն ի Գեանջայ կան: Երևանցիք ևս խոովեալք ընդ Բայազետոյ մովպետին, և զբազում վնասս գործեալ առաւել առ մերայինսն՝ թէ անդ և թէ աստ, այժմ իբր

²⁵ Ձև. 4501, էջ 1387:

²⁶ Նույն տմոյում, էջ 1282:

²⁷ Նույն տմոյում, էջ 1283:

²⁸ Նույն տմոյում, էջ 1528-1529:

թե հաշտ են, բայց ոչ ամենևին»: Շարունակությունը ևս նույն ոճով է և միանգամայն գուրկ լավատեսական որևէ հիմքից. «Այլև՛ Ղարադաղու իշխողն եկեալ ի վերայ Նախիջևանու, և տեղոյն իշխողն, օգնութեամբ երևանցոց: Վանեալ զնա հալածեաց»: Տուժում են դարձյալ հայերը, թալանվում են նրանց վանքերն ու եկեղեցիները: «Բայց ո՛հ ցաւոյս, շարունակում է պատմել Ղուկաս Կարնեցին, զի Ագուլեաց հռչակաւոր վանքն սրբոյն Թովմայի Առաքելոյն ասպատակեցաւ ի թշնամեացն և ամենևին դատարկեցաւ յամենայն իրաց թե՛ յեկեղեցականաց և թե՛ յարտաքսականաց, զի զպահեստն ևս գտեալ կողոպտեցին և բազում աւերս են գործեալ, որ ոչ անկանի ընդ գրով, և այլ որպիսութիւնք դատինք անախորժք լսելոյ, և իմանալոյ»²⁹:

Այս նույն ժամանակներին է վերաբերում (1790 թ. փետրվար) Գերակլի խնդրանքը Ղուկաս Կարնեցուն, որպեսզի ժողովարարության կոնդակ տրվի Ռուսաց երկիր զմացող խելթութեանցի տեր Սովսես քահանային: Դրանից բացի Կաթողիկոսը «Ձբաշքօրդ մի ևս շնորհեաց ի թողուլ նոցա զինքն ի ներս՝ այսինքն ի Հաշտարխան»³⁰: Այս մասին հայտնելով Գերակլին՝ Ղուկասը 1790 թ. փետրվարի 15-ի նամակով (վավ. հմր. 4) նշում է, որ կատարել է նրա հաջորդ խնդրանքը՝ նյութական օգնություն ցույց տալ Ղալաչու քրիստոնյա գերիների ազատության համար: Այդ նպատակով նա 50 թուման էր տվել Ղալաչու քեդիսուդաներին՝ Բահատուրին, Սարուխանին և Ջաղուն: Նա նորից հիշեցնում է գերի ընկած եզդիների հարցի մասին և ընդգծում, որ նա ընդառաջի նրանց ցանկությանը, առավել ևս հայերն էլ կարող են տուժել դրանից. «զի ազգն մեր ըստ մեծի մասին ընդ ձեռամբ նոցա է և երթևեկն անպակաս: Եւ թե ի մենք բարեկամութիւն չտեսանիցեն, չարանան և վնասական լինին մեզ և մերայնոցն: Վասն որոյ որովհետև խնդրեալ էին և մեք ի յօրհնեցելոյդ խնդրեցաք, զի մի անպատասխանի մնայցենք առ նոսա»³¹:

Նույն օրը, 1790 թ. փետրվարի 15-ին, Ղուկասը մեկ այլ նամակ է գրում Գերակլ Բ-ին (վավ. հմր. 5), որը վերաբերում է Սուղնու Ս. Գևորգ վանքին ու նույն գյուղի բնակչությանը³²:

Ղուկասի նամակներում դարձյալ շոշափվում է վրացիների մոտ եղած գերի եզդիների հարցը: Կաթողիկոսի միջնորդությամբ Վանա Ահմեդ փաշան Գերակլին սկզբում առաջարկում է 20-30 թումանի փրկագին, բայց հետո բարձրացնում է զինը մինչև 100-130 թումանի³³:

Ինչպես նշեցինք, Գերակլ թագավորը և նրա որդիները հաճախ էին դիմում Կաթողիկոսին այս կամ այն անձին կամ կրոնական հաստատությանը ժողովարարական կոնդակներ տալու խնդրանքով: Դրանք մեծ մասամբ բավարարվում էին: Բայց երբեմն Կաթողիկոսը ստիպված էր մերժողական պատասխան տալ, քանի որ այլևայլ տուրքերով ու հարկերով, եկեղեցական բազմապիսի վճարումների ծանր բեռան տակ կքված աշխատավորներն այլևս չէին կարողանում օժանդակություն ցույց տալ Կաթողիկոսի կնիքը կրող ժողովարարական

²⁹ ՁՆՁ. 4501, էջ 1529:

³⁰ ՁՆՁ. 4481, էջ 313ա:

³¹ ՁՆՁ. 4501, էջ 1534-1535:

³² Նոյն տեղում, էջ 1441-1442:

³³ Նոյն տեղում, էջ 1843:

կոնդակ քերթողներին, և Ղուկասը հարկադրված էր լինում մերժել անգամ Չերակլ թագավորին: 1792 թ. հուլիսի 25-ին Չերակլ Բ-ին տված պատասխան մամակում նա գրում է, թե «Վասն երիցու ունեմն առ տալ նմա շրջաբերական կոնդակ, առ որ թէ դմա յառաջնմէ եմք տուեալ ըստ խնդրոյդ, այլևս տալն օգուտ չէ»³⁴:

Ղուկաս Կարմեցիին բազմաթիվ մամակներ է փոխանակել Գեորգի արքայաորդուն ապագա վրաց թագավորի հետ: Դրանց մի մասի վերաբերյալ մեր տվյալները դարձյալ խիստ սահմանափակ են, քանի որ պահպանված են միայն համառոտագրությունների ձևով («Թուղթ սիրոյ և խաթրահարցական»): Բայց լինում էին նաև ավելի ընդարձակ մամակներ, որոնք վերաբերում են ամբի լուրջ և կարևոր գործերի: Այս տեսակետից հետաքրքրական են Գեորգիի հետ փոխանակված այն մամակները, որոնք վերաբերում են Ախալցխայի Սուլեյման փաշայի հետ Լոռիում հաշտության բանակցություններ վարելու ժամանակներին³⁵: Գեորգին ևս խառնված էր Չաղպատի առաջնորդ նշանակելու գործին և անպայման ուզում էր նպաստած լինել Դավիթ եպիսկոպոսին առաջնորդ նշանակելուն³⁶:

Ղուկաս Կարմեցիին մամակագրական կապ ուներ նաև շրջակա վայրերի իշխողների՝ Երևանի, Նախիջևանի, Ղարաբաղի, Դարբազի, Խոյի խաների, Կարսի, Կարիհի, Մուշի, Բայազետի, Ախալցխայի փաշաների, Շորազյալի, Մաղսաբերդի, Դիարդիսի, Թոփրախղալայի բեկերի, ինչպես և Կարիհի մաքսապետի ու նրա սառաֆների հետ, ձգտում էր լավ հարաբերություններ պահպանել և նրանց օժանդակությամբ քիչ թե շատ ապահով վիճակ ստեղծել նրանց տիրույթներում ապրող հայ բնակչության համար: Բացի այդ, երկրորդ պլանի վրա չէր էջմիածնի վանքի շահերի պաշտպանության խնդիրը, որովհետև պարբերաբար մեծ քանակությամբ եկեղեցական հարկեր ու տուրքեր էին գանձվում այնտեղի հայերից, մշտապես մվիրակներ, ինչպես և յուզահավաքներ ու մատաղացու ժողովուրդներ էին մեկնում այդ վայրերը, և նրանք կարիք ունեին իշխողների բարյացակամ վերաբերմունքի ու պաշտպանության:

Չարկ է նշել, որ Ղուկասը շատ ուշադիր էր վերոհիշյալ իշխանավորների նկատմամբ, երբեք չէր ուշացնում սիրո և խաթրահարցական մամակները, խնամքով ու ճշտությամբ կատարում էր նրանց խնդրանքները, նվերներ էր ուղարկում և ձգտում այլ ծառայություններով ոչ միայն բնականոն հարաբերություններ պահպանել, այլև մտերմություն խաղալ նրանց հետ: Եվ ստեղծված ծանր պայմաններում այդ բանն իրեն մշտապես արդարացնում էր: Իրենց հեթոն, նրանցից ոմանք երբեմն կարիք էին զգում օգնության և դիմում էին նրան՝ վստահ լինելով, որ Վեհափառը կկարողանա օգտակար լինել նրանց: Այսպես, երբ Վանում մահանում է Թամուր փաշան, նրա պաշտոնի հավակնորդ Ահմեդը դիմում է Ղուկասին՝ խնդրելով, որ Կ. Պոլսի ազդեցիկ հայերի միջոցով նպաստավոր լինի իր նշանակմանը: Ղուկասը նամակ է գրում պոլսեցի մեծահարուստ հայերին և կատարում Ահմեդի խնդրանքը՝ հույս

34 ՁՄՁ. 4481, էջ 433բ:

35 ՁՄՁ. 4501, էջ 974:

36 Նույն տողում, էջ 133ա:

ունենալով, որ պաշտոնի անցնելուց հետո նա բարի աչքով կնայի իր տիրույթներում ապրող հայերի վրա³⁷:

Վերը նշված անձանց Ղուկասը սովորաբար գրում էր պարսկերեն կամ թուրքերեն, բայց երկու դեպքում էլ համառոտագրության մեջ նշվում էր «տաճկերեն»: Նամակների սևագրությունները, որ կատարում էր վանքի մոլլան, չեն պահպանվել, և դրանց մասին բացառապես պատկերացում ենք կազմում համառոտագրություններից, որոնց մեջ նշվում էր մեծ մասամբ նամակի ուղարկման շարժառիթը, եթե պատասխան նամակ է, ապա ո՞վ է բերողը և հետո ո՞ւմ հետ և ե՞րբ են ուղարկվել նամակը, անպայման նշվում է ընծայի մասին: Ղուկասը չէր սոռանում շնորհավորել նոր նշանակվածներին, և անխուսափելի էր նաև այս կապակցությամբ ուղարկվող նվերը, որը լինում էր դրսից ստացված ապրանքներից (կտորեղեն, ժամացույց) կամ տեղական մթերքներից (բրինձ, գինի, օդի, քացախ, բամբակ և այլն): Սահմեղական տիրակալները հաճախ չէին ուզում ցույց տալ, որ խախտում են Ղուրանի պատվիրանները, իսկ Ղուկասն էլ, որքան հնարավոր էր, փափկամտորեն ձևացնում էր, թե ինքը ոչինչ չի հասկանում, բայց մշտապես կատարում էր նրանց խնդրանքները: Օրինակ, 1786 թ. մարտի 14-ին Նախիջևանի Ջաֆար-ղուլի խանին մի քանի լիտր հին գինի է ուղարկում և հատուկ շեշտում «ի հարկաւորութիւն և պէտս ինքեան ի ժամու տկարութեան»³⁸:

Շատ գործնական քնույթ ունեին նրա կապերը Շորագյալի Ղահրաման բեկի հետ: Վերջինս նրան պարբերաբար լուրեր էր ուղարկում լեզգիների շարժման և մտադրությունների մասին: Չէր անտեսվում նաև տնտեսական հարցը: Այսպես, նամակներից մեկից տեղեկանում ենք, որ բեկը լուր է ուղարկել գարու մասին, որը վաճառվում էր սոմարը 5 դուրուշով. «Եթէ կամիս, մարդ յղեա, զի բերցեն»: Իհարկե, ուղարկվում են մի քանի բեռնակիրներ՝ Գակոբ վարդապետի գլխավորությամբ (1786 թ. հունվարի 26-ին)³⁹:

Նամակներ և նվերներ ուղարկելիս Ղուկասն ուշադիր էր, ձգտում էր չանտեսել կամ չմոռանալ կարևոր անձանց: Նամակ էր գրում, օրինակ, Կարսի փաշային, անպայման գրություններ ու ընծաներ էր ուղարկում նաև ղափիեհահային, աֆանտիզատաներին, Չարխան օղլուն, Սաղզաբերդի Ալի բեկին, Մահմադ բեկին⁴⁰:

Ղուկաս Կարնեցին Գերակլթագավորից մշտապես լուրեր էր ստանում լեզգիների շարժման մասին: 1791 թ. նոյեմբերի 18-ին նա շնորհակալություն է հայտնում թագավորին «Կասն լեզկեաց համբաւոցն, զոր ծանուցեալ էր մեզ ի զլգուշութիւն»⁴¹: Սիաժամանակ թիֆլիսահայոց հոգևոր առաջնորդին և գործակալին հասցեագրած մի գրությամբ Ղուկասը կարգադրում է Գերակլին տալ 100 թուման⁴²: Ընդհանրապես զգացվում է, որ թե՛ այս ժամանակ և թե՛

³⁷ Նույն տեղում, էջ 1442:

³⁸ Ձև. 4481, էջ 175բ:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 170ա:

⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 170բ:

⁴¹ Նույն տեղում, էջ 416: ՏՄս նաև 1791 թ. դեկտեմբերին Ղուկասի գրած նամակը՝ «Շնորհակալութիւն վասն միաւիտ աթնուոյն գմեզ ի կողմանէ լեզկեացն և զգուշացուցանելոյն» (Ձև. 4481, էջ 416):

⁴² Նույն տեղում, էջ 339:

հետագայում Հայոց Կաթողիկոսը ձգտում էր նյութական օգնություն ցույց տալ Հերակլին, որը ստեղծված իրադրության մեջ միակն էր, որ կարող էր զսպել չորս կողմից սպառնացող մահմեդական ուժերին:

Հարկ է նշել, որ Երևանի խանի հետ նամակների փոխանակությունը այնքան էլ աշխույժ չի եղել այն պարզ պատճառով, որ էքմիածինը շատ մոտ էր Երևանին, ամեն կարևոր բան փոխանցվում էր սուրհանդակների միջոցով, բանավոր ձևով: Բացի այդ, դեպքերի բերումով Կաթողիկոսը երբեմն ամիսներ շարունակ Երևանում էր լինում, անձնական հանդիպումներ ունենում խանի ու նրա մերձավորների հետ, ուստի, բնականաբար, նամակագրությունը նրանց միջև հասել էր ավագագույնի: Այնուամենայնիվ, կարիք է եղել մի երկու անգամ գրավոր դիմել Մահմեդ խանին: Մի անգամ 1786 թ. հունվարի 28-ին՝ Խոյի խանի սպանության կապակցությամբ⁴³, մյուսը՝ մեկ ամիս անց (1786 թ. փետրվարի վերջին) հարցում է կատարվել լեզգիների վերաբերյալ⁴⁴:

Ղուկաս Կարնեցին այն դժվարին, խռովահույզ ժամանակներում շրջակա վայրերի իշխողների և հատկապես Հերակլ Բ թագավորի հետ իր կապերի շնորհիվ կարողացավ շատ թե քիչ տանելի ապահով վիճակ ստեղծել հայ ազգաբնակչության, հոգևոր հաստատությունների ու նրանց սպասավորների համար: Այդ կապերը իրականացվում էին, իհարկե, նաև գրագրությունների միջոցով, որոնք երբեք չընդհատվեցին Հերակլի թագավորության տարիներին և շարունակվեցին նրա հաջորդի՝ Գեորգի ժԲ-ի ժամանակ: Վրաց թագավորական ընտանիքի անդամների հետ կապերը ավելի էին մեծացնում էքմիածնի հեղինակությունը հատկապես Երևանի տիրակալների աջքում, քանի որ վերջիններս որոշ ժամանակ հարկային կախման մեջ էին Ռուսաստանի հովանավորությունը վայելող վրաց պետությունից: Կաթողիկոսի այդօրինակ քաղաքականությունը միանգամայն արդարացրեց իրեն Աղա Մուհամադ շահի կործանիչ արշավանքների ժամանակ, երբ Արևելյան Հայաստանի մի զգալի մասը զերծ մնաց արշավող իրդսակների վայրագությունից ու ավերումներից:

ՎԱՎԵՐԱԳԻՐ N° 1

1786 թ. ապրիլ - Թուրք առ Հերակլ արքայն Վրաց, ի պատասխանի թղթոյն նոյա ի մարտի ժԴ (14) գրեցելոյ և փոստուլայից ինչ այլով գրեցելոց՝ շնորհակալութիւն: Եւ վասն նոր խառնակութեանց երկրիս և վնասուցն սրոյ Արոտոյս և բարձման պատճառի նոցին ի միջոյ: Եւ վասն Ախլցիայու յորջացեալ լեզկեացն խնդիր ջանալ ընդ այլ կողմամբ անցուցանել: Եւ վասն Շահամիրի առ սա գրեալ և առ ինքն հասեալ թղթոյն, թէ ահա լղեցաք⁴⁵:

Յորմէ ժամանեցի աստուածային առատածիր օրհնութիւնն և ամենակեցոյց ողորմութիւն և նախախնամութիւնն, հանդերձ քրիստոսական սուրբ ողջունիւ, և

⁴³ Նոյն տեղում, էջ 170ա:

⁴⁴ Նոյն տեղում, էջ 175ա:

⁴⁵ 1786 թ. ապրիլին Ղուկաս Կարնեցին Հնրակլ թագավորին գրել է նրկու նամակ, որոնց համատեղագրությունները տմն Մատննադարանի 4481 ձեռագրում (էջ 177ա): Կարծում ենք, որ այս նամակը նրանցից մնկի սևագրությունն է:

նոյնաէջ սրբոյ Տեղոյս զօրացուցիչ շնորհիւն, և մերս յորդագոյն սիրով և բազմատենչ կարօտիս ի վերայ գերադոյ սիրելոյդ մերոյ և ցանկալոյդ հոգւոյս և ճշմարիտ բարեկամիդ և խնամածուիդ սրբոյ Աբողոյ մերոյ աստուածաբոյի, քրիստոսասէր և բարեպաշտ, խաչապայակ և նոյնազօր, առատիմաստ և հանճարամիտ օրհնեալ մեծի արքայիդ Դերակլայ: Եւ աստուածապահ տան քում և նոյնապարզ և որդուցդ բազազարմից, և համայն ընդ բարի հովանեալ քով հովանաւորելոցն մեծամեծաց և փորունց խնդալ ի Տէր յարագուարճ գնծութեամբ: Անէն: (Շնորհք)⁴⁶:

Եւ ընդ սիրալիր ողբունի օրհնատաք թղթոյս, ծանուցումն լիցի բարեպաշտութեան ձերում: Զի սիրամիչ թուղթ ձեր, գրեցեալն ի մարտի ԺԴ (14), ժամանեաց առ մեզ: Եւ զփոսուպայսն ևս միքնորդութեամբ մէլիք Աւետիջին գրեալ, ընկալաք և ծանեաք զմիտան, որք ի զգուշութիւն մեզ էին: Եւ վասն տիրաբար և խնամողօրէն հոգալոյդ վասն մեր, կարի յոյժ շնորհակալեցաք զբարեսէր օրհնեալ արքայեղ մեծ: Զոր ամենախնամ Աստուած օրհնեացէ և զօրացուցէ, խնամեացէ և պաշտպանեացէ, փրկեացէ յամենայն հոգեկան և մարմնական վտանգից՝ հանդերձ իւրապարզ և թագազարմ որդուվքդ և բնախիւք քրոյայնուվքդ, և պահպանեացէ ընդ հովանեալ արոյն իւրոյ սրբոյ ի խաղաղութեան և ի բարեկարգութեան, և շնորհիւ կենարար սուրբ խաչին զթշնամիսն ձեր հալածականս արասցէ՝ ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ, և ի փառս անուան իւրոյ հզօրի, և ի բերկրութիւն մեզ հարելոցս ամենակերպ վշտիւք և ննդակրութեամբք:

Իսկ զնոր խառնակութիւնս երկրիս և զաւերութիւնսն ի պատճառս զմիմեամբք անկանիւղ բնակչացն, իմացեալ իսկ է մեծութիւն ձեր: Զորոց երկուց կողմանցն ևս վնասեցաւ սուրբ Աբողն մեր, զի հակատակօղքն միմեանց մի զկնի միոյ զնալով անդ բազմութեամբ և առանց արգելանաց, ի ներքոյ գտանեցեալ ապրուստսն ի մէքն կերեալ վատնեցին և զանդեայսն ևս ի յանդոյն յափշտակեցին և փչացուցին՝ որպէս հարազատքն քո և սիրելիքն մեր ևս աչօք իւրեանց տեսիւմ⁴⁷: Այլ Աստուծոյ ողորմութեամբն պատճառն այսց եղելութեանց, որ և զայլևայլ իրս շատ էր յառաջացուցանելոց, ըստ որում ի չարեաց ոչ ձանձրանայր, ահա բարձաւ ի միջոյ առ բարեբախտութեան օրհնեալ արքայիդ: Զորոյ որպէ՛ս վերբանալն ի կենաց և այժմ գիա՛րդ զոյն երկրականացս, հարազատ ծառայն քո՝ Թախկայ բէկն ծանուցեալ է, կամ ծանուցէ լիապէս մեծութեան ձերում: Բայց թող զայսպիսի նեղութիւնս և զվնասակրութիւնս, զորս մշտապէս կրեմք, է մեզ առաւելապէս մաշիչ անօրէն լէզկեաց անդ ի յվիլցիտայ գոյն: Եւ առ այն օգնութիւն և մխիթարութիւն մեր նախ յԱստուծոյ և ապա ի բարեպաշտութենէդ լինիլ յուսամք: Ըստ որում բազմիցս են յատարացեալք ի խնամածութենէ քումմէ առ մեզ բարեշնորհութիւնք: Ուրեմն ի փառս Աստուծոյ և ի սէր սրբոյ Աբողոյս, յաւապէս իմն հոգ տարցիս, որ իցէ թէ զազանքն այնոքիկ անօրէնք թարց վնասառուութեան տառապալկիր երկրիս անցցեն և կամ կորիցեն և փչացցին իսկ, որոյ վասն և մեր աղօթօղ ենք այնպէս լինիլ:

⁴⁶ Կաթողիկոսական նամակների սկզբնամասերը հաճախ նորափակում էին քարեմադ-թություններով, որոնք սկսվում էին «Շնորհք» բառով: Սևագրությունը կատարող քարտուղարները մեծ մասամբ բավարարվում էին փակագծերի մեջ գրելով միայն այդ բառը, մաքրագրող քարտուղարները պարտավոր էին քաղցր փակագծերը (տե՛ս օրինակ, Ռուսաց կաթարտիի Եկատերինա Բ-ին Ղուկաս Կաթողիկոսի 1780 թ. հոկտեմբերին գրած նամակը («Դիւան հայոց պատմութեան», հ. Դ, էջ 46):

⁴⁷ Խոսքը վերաբերում է Երևանի Մահմնդ խանին թշնամի մի քանի գնդերի ապստամբության ժամանակ ստեղծված քաղաքական յատը իրավիճակին (տե՛ս ձև. 4501, էջ 20ք): Այդ հարցի մասին տե՛ս նաև «Դիւան հայոց պատմութեան», հ. Ա-Բ, էջ 9, Վ. Գրիգորյան, Երևանի յանությունը 18-րդ դ. վերջում, Երևան, 1958, էջ 122-124):

Դարձեալ և զայս ծանիցէ մեծութիւն ձեր, զի ի Դնկկաց Սատրասու Եահամիր աղայէն յառաջ քան զայս թուոջ էր եկեալ ի ձեռս մեր, գրեցեալ առ յարգութիւն ձեր: Բայց զի աւանդ ինչ ևս էր յղեալ նա առ Զուղայու առաքնորդ Մկրտիչ վարդապետն, որ են մի աշխարհացոյց հայերէն և չափ Դայաստանեայց, մի պատմութիւն ևսատրողլի թագաւորին Պարսից և մի հատ կարգադրութիւն որորոցն Սատրասու քաղաքին: Եւ այնոցիկ դեռնա մեզ չէին հասեալ, վասն որոյ պահեցաք զայն թուոջ քո առ մեզ, իբր զամիսս երկու, որպէս զի այնք ևս հասցին և ի միասին յղեսցուք: Այլ վասն խառնակութեանց կողմանցն այնոցիկ տակաւին այժմ ևս ոչ հասին: Իսկ մեք զայն թուոջն ձեր այլևս պահել առ մեզ անպատեհ համարելով, ահա յղեցաք առ պատուականութիւն Ձեր:

Եւ արդ, այժմ խնդրեմք ի բարեպաշտութենէ աստուածազօր արքայիդ օրհնելոյ, զի զՃշմարիտ սէրդ և ի սրտէ հոգազողութիւնդ և խնամածութիւնդ, որ առ սուրբ Գահն մեր քրիստոսաւք և առ աղօթօրջս վասն կենաց քոց, մի պակասեցուցես, այլ ևս անցմամբ և առաւելութեամբ ունելով զնոյնս, յայս դառնացեալ և չարաշատ ժամանակիս բարուք հովանաւորութեամբ աստուածապարզ և տէրութեանդ մխիթարեսցես զանմխիթարութիւնս վշտագնելոցս յամենայնի, որոյ փոխարէն և դու ի յամենախնամէն Աստուծոյ պաշտպանեալ մխիթարեսցիս յարածամ ի բարեկարգութեան և ի խաղաղութեան վայելելով զկեանս քո՝ հանդերձ ամենիւք, որք յուք են և ընդ քն:

Ողջ լեր ի Տէր և յանձնեցեալ ի զօրութիւն հրաշագործ սրբոյ խաչի նորին ի յուրախութիւն մեզ: Ամէն:

Գրեցաւ ի ՈՍԼԵ (1786) թուոջս և ի յայրիլի... ի յերևան յանապատիս մերում:

Դարձեալ զայս ևս ծանիցէ բարեպաշտութիւն ձեր, զի ըստ գրեցելոյդ վասն զալստեանն անօրէն լեզկեացն, մինչ ամենայն երկրականօքս ժողովեալ կայաք աստ, ի յայրիլի ԻԸ (28) եկեալ նոքա ընդ մէջ Բամբակաւորու և Սպարանու, անցին և զնացին ի յեզր ծովուն Գեղամայ և անտի անցին ի Գեանջայ: Այլ ի յանցանելն նոցա ԵԾ (500) ձիաւորք եկեալ էին ի յԱշտարակ և ի գիւղականացն զմին սպանեալ և զԺԲ (12) անձինս գերեալ և տարեալ զողորմելիսն: Ահա ողորմութեամբն Աստուծոյ փոքր մի ապահովեցաք յերկիւղէն նոցին և յապազայն ևս խնամոցն Տեառն լիցուք յանձին: Եւ ամենայն բնակիչքն երկրիս դարձան ի բնակութիւնս իւրեանց, և միարանք մեր զնացին ի սուրբ Աթոռն, և մեք ևս զնալոց ենք: Բայց ի յանզուխ և յանդուզն երկրականացս ոչ սակաւ նեղիմք և վնասիմք, որոց աւերառիթ արարմունքն յայտնի է մեծութեան օրհնեալ արքայիդ: Ուրեմն ի տէրութենէդ զկատարեալ հոգս իմն առնել խնդրի վասն տառապակիր երկրիս և սրբոյ Աթոռոյս: Կրկին ողջ լեր ի Տէր: Ամէն:

Սաշտոցի անվան Սատեմադարան, Չեռ. № 4501, էջ 1052-1053

Շարունակելի